

Лекції докторів *HONORIS CAUSA* Острозької академії

Микола Жулинський

*Учений-інтелектуал
світового рівня
(до століття
від дня народження
Омеяна Прицака)*

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2019

Микола Жулинський – (нар. 25 серпня 1940, с. Новосілки (тепер с. Набережне), Демидівський район, Рівненська область) – доктор філологічних наук, академік НАН України, директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, український літературознавець, громадський і політичний діяч. Один із фундаторів відродженої Острозької академії, почесний академік Острозького академічного братства, доктор *honoris causa* Острозької академії.

1962 року закінчив Дубенське педагогічне училище, а 1968 року – факультет журналістики Київського університету ім. Т. Шевченка. З 1968 р. працює в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України: аспірант (1968–1971), молодший науковий працівник, учений секретар, з 1978 – заступник директора з наукової роботи, з 1991 – директор інституту.

Лютий – листопад 1992 – державний радник України з питань гуманітарної політики, голова колегії Державної думи України. Жовтень 1992 – серпень 1994 – віцепрем'єр-міністр України з питань гуманітарної політики. Народний депутат України 2-го скликання (1994–1998). Голова підкомітету з питань творчої діяльності, мистецтва, мовної та культурно-просвітницької політики Комітету з питань культури і духовності. Член групи «Конституційний центр». 30 грудня 1999 р. – 29 травня 2001 р. – віцепрем'єр-міністр України. Народний депутат України 4-го скликання (2002–2006) від блоку В. Ющенко «Наша Україна». Голова підкомітету з питань охорони історико-культурної спадщини Комітету з питань культури і духовності. Листопад 2008 – липень 2010 – голова Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка

Лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка за книгу «Із забуття – в безсмертя». Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки. Лауреат Республіканської премії ім. О. Білецького в галузі літературно-художньої критики. Відзначений низкою

державних та почесних нагород. Зокрема, орденом «За заслуги» I ступеня, орденом «За заслуги» III ступеня, орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня, орденом князя Ярослава Мудрого IV ступеня.

Нагороджений найвищою відзнакою Національного університету «Острозька академія» – медаллю князя Костянтина Острозького.

Автор книг: «Пафос життєствердження» (1974), «Людина як міра часу» (1979), «Человек в литературе» (1983), «Наближення» (1986), «Із забуття в безсмертя» (1990), «Вірю в силу духа» (1999), «Подих третього тисячоліття» (2000), «Заявити про себе культурою» (2001), «Слово і доля» (2002), «Духовна справа по втраченій батьківщині» (2002), «Олег Ольжич і Олена Теліга» (2001), «Поминаймо в скорботі, але не в гніві. Українсько-польський конфлікт на Волині 1943–1944 рр.» (2003), «Високий світоч віри. Голодомори в Україні та роман Василя Барки “Жовтий князь”» (2003), «То твій, сину, батько!. Українська душа – на Голгофі ХХ століття» (2005), «Віктор Ющенко: випробування владою» (у співавторстві) (2005), «Слово і доля» (2006), «Відстані» (2006), «Він знав, “як много важить слово...”» (2008), «Нація. Культура. Література» (2010), «Українська література. Творці і твори» (2011), «Слово на сторожі нації» (2015), «Моя Друга світова» (2016), «Духовний будівничий України» (2016), «Акордеон» (2018) і понад 800 статей, оглядів, рецензій.

Учений-інтелектуал світового рівня (до століття від дня народження Омеляна Пріцака)

*«Мене цікавила перш за все істо-
рична правда, і я до неї стремів»*

Омелян Пріцак

Неосяжні горизонти одного з найбільш відомих українських учених- гуманітаріїв ХХ століття Омеляна Пріцака (07.04.1919 – 29.05.2006) вперше мені відкрилися в серпні 1978 року, коли я завдяки священникові Української греко-католицької церкви з маленького містечка Когоуз, що у штаті Нью-Йорк, отцю Андрушківу побував у славетному Гарварді.

– Ви не знаєте, хто такий Омелян Пріцак? – здивовано підняв брови отець Андрушків. І сам собі відповів: «Та не дивно, що там, у Вас, у комуністичному Союзі, хіба про нього щось добре можна почути? Велетнів науки – Омеляна Пріцака, Юрія Шевельова, Ігоря Шевченка – як там називають? Буржуазні націоналісти. То я Вас повезу до «буржуазного націоналіста» Омеляна Пріцака».

Дорога до Бостона виявилася далекою. Майже три години тривала. Отець Андрушків дорогою розповів мені, як він і його парафіяни долучилися до збору пожертв на Гарвардський проєкт, який передбачав творення науково-дослідного інституту з україністики при Гарвардському університеті.

– То Омелян Пріцак і створив цю інституцію, – з гордістю вимовив отець Андрушків.

Директор Українського наукового інституту Гарвардського університету нас уже чекав у своєму кабінеті.

OMELJAN PRITSAK
April 7, 1919

Omeljan Pritsak

Омелян Прицак
(7 квітня 1919 – 29 травня 2006)

Напрочуд тепла, привітна посмішка, допитливий, уважний погляд із-за великих, у роговій оправі окулярів, тихий, спокійний голос. Я з дозволу Омеляна Йосиповича ввімкнув магнітофон і потекла повільна, довготривала оповідь.

– Це якраз був час, коли я переселився на схід США, де проживає більшість українського населення. Мене обрала Українська вільна академія наук у Нью-Йорку своїм віцепрезидентом – і мені довелося задумуватися над засобами порятунку українства через створення сильної й активної вихідної бази – вільної науки.

У березні 1967 р. я представив на засіданні “Круглого столу” в Нью-Йорку такий план: в одному з найкращих університетів США (найбільш бажаним був би Гарвард, найбагатіший університет світу, найвпливовіший, а водночас ще й найстаріший – американський сучасник Національного університету «Кієво-Могилянська академія»), треба створити український науковий центр, який складався б із низки постійних українських катедр – насамперед трьох “національних” дисциплін: мови, літератури (мистецькі вияви мови) та історії (пам’яті народу). Водночас варто розширити українські відділення наукової бібліотеки цього університету, щоб докторам можна було опрацьовувати свої наукові сюжети, і це до певної міри заступало би власне національний університет. До того долучився би Науково-дослідний інститут, який був би мініатюрною Академією українознавчих наук, зі своїм щотижневим семінаром, міжнародним науковим журналом українознавства та серіями монографій. Катедри повніше б впливалися до відповідних відділів (департаментів) факультету гуманістичних наук (Faculty of Arts and Sciences); їх головне завдання було б педагогічне: навчити молодих талановитих дослідників, які поєднували б досвід західного світу зі здобутками української науки.

Інститут повинен би бути автономною частиною факультету, де кілька генерацій учених – професори, аспіранти, стажисти як українського походження, так і іноземного, із Гарварду, інших університетів США і Канади, Європи і Азії – звикли б працювати над українськими сюжетами й у такий спосіб як першорядні солісти спільно виконували б великі “симфонії” українознавства.

Для того, щоб утілити цей план, потрібно було знайти спосіб фінансування. Спочатку треба було приблизно три мільйони доларів. Це головню на встановлення фундації (endowment) трьох катедр, які тоді в Гарварді коштували по 600000 доларів. Установивши фундацію для нової науки, університет зобов'язується до кінця свого існування забезпечити платнею керівника катедри та коштами на інші видатки, призначаючи на те 5% від прибутків. Решта йде на посилення капіталу та охорону перед інфляцією. Отже, мій план передбачував зібрати серед української громади Північної Америки від трьох до п'яти мільйонів доларів.

Ця сума відитовхнула більшість “батьків народу” на засіданні “Круглого столу”. Але там були присутні також представники студентства. Вони ще 1957 р. (коли я ще працював в Німеччині) самі вирішили, що треба заснувати в якомусь університеті катедру українознавства, щоб там студенти українського походження могли б дізнаватися про своє “коріння” – Україну. Вони навіть організували спеціальне товариство для збору коштів – “Фонд катедр українознавства” (який діє по сьогодні) і на час мого виступу на засіданні “Круглого столу” зібрали вже понад 300000 доларів. Голова ФКУ, магістр Степан Хемич передав для початку реалізації мого плану цю суму. Тепер до справи долучалася українська преса, зокрема “Свобода”, редактор якої шановний пан Антін Драган зробив справу реалізації мого плану власною.

*Презентація двотомника Г. С. Сковороди
в Національному музеї літератури України.
На фото: з ліва на право: директор музею Галина Сорока,
Олекса Мишанич, Микола Жулинський, Омелян Прицак.
13 квітня 1996 року.*

Маючи таку потужну підтримку, я звернувся до президента Гарварду професора Н. Пюзія, декана гуманітарного факультету професора Ф. Форда і до багатьох інших впливових колег. Після деяких дискусій та з'ясування певних закидів (головно відносно так званого українського "антисемітизму") університет погодився прийняти мій план за умови, що українська громада забезпечить фінансування.

Таким чином, 22 січня 1968 р., у 50-ліття проголошення Української Народньої Республіки, президент Гарварду та голова ФКУ уклали договір про створення українських студій у Гарвардському університеті.

22 січня 1973 р. було передано Гарвардові 1 800 000 доларів, потрібних для створення трьох постійних кафедр. Згідно з Гарвардською практикою, кожна з тих нових постійних кафедр дістала ім'я свого "патрона". Так постали кафедра історії України імені Ми-

хайла Грушевського, катедра української літератури імені Дмитра Чижевського та катедра української філології імені Олександра Потебні.

Упродовж 1967–1989 рр. я головно присвячував увесь свій час поширенню “катедральної релігії”, цебто поїздкам, які організувала Президія ФКУ, де я подавав свої обґрунтування, чому потрібні українські катедри в Гарварді (збірка моїх промов вийшла 1973 р. окремою книжкою “Чому катедри українознавства в Гарварді?”).

Мої головні аргументи були такі. Після 1861 та 1876 рр. не можна було в Російській імперії розвивати незалежне українознавство як національну науку. Тому за фінансової та людської співпраці українців із усіх земель було створено у Львові (на клаптику України, де була конституційна свобода) НТШ, а пізніше катедри в Львівському університеті, зокрема, першу катедру історії України, яку зайняв Михайло Грушевський. Тепер, коли Львів потрапив у таку саму неволю, як Київ, треба було десь у світі, де є добре впорядкований університет, створити “новий Львів”. Таким новим намісником Києва власне став Гарвард.

Другий аргумент був, що якщо ми не встановимо механізму для постійного вливання свіжої крові для українознавчих наук, які закостеніли на Батьківщині, цебто не створимо можливості виховувати одне за одним покоління висококваліфікованих українців, українство піде з нами до могили.

Понад 10 років я виступав із промовами в українських громадах у США та Канаді, посвячуючи цьому до 4 днів на тиждень. Траплялося так, що одного дня я говорив в Нью-Йорку, другого – у Чикаго, а третього – десь у Сан-Франциску чи Лос-Анджелесі.

Таким чином, майже десять років пішло в мене на те, щоб зібрати необхідні фонди. Шукав по всій Америці багатих українців, їздив аж до Каліфорнії. Приїздив із ковбойським капелюхом, знімав із покло-

ном перед нашими багатшими людьми і простягав це сомбреро, яке я спеціально для випрошувань долярів купив, обіцяв: дайте, не минайте... Саме в Каліфорнії найбільше випрошував, переконував, мовляв, введемо україністику на світовий рівень. Уявляєте, кажу: в одному з найпрестижніших університетів світу будуть катедри української історії, української мови, української літератури. Багатьох це обрадувало. Щедро наші люди ділилися грошима заради такої української справи. Понад одну тисячу жертводавців вдалося знайти, переконати, і їхні датки дозволили створити нашу, українську, фундацію в системі Гарвардського університету.

Великим святом було для мене, коли 1973 р. відбувся публічний захист дисертації мого першого докторанта з історії України – Ореста Субтельного за присутності президента університету професора Дерєка Бока, декана Г. Росовського, десятків професорів та понад тисячу членів української громади. Тема була про діяльність гетьмана Пилипа Орлика (на матеріалі його щоденних записок), спадкоємця Мазепи, а промоторами, крім мене, були професор Київського університету Олександр Оглоблін та ректор Ягеллонського університету Андрій Геровський.

Ця загальноуніверситетська подія пожвавила нашу кампанію зі збору коштів і в міжчассі Український науковий інститут зі своєю будівлею забезпечив собі майбутнє власній фундації (endowment) у системі Гарварду. Безумовно, що збір і надалі триває, тому що науковій інституції все ще потрібні кошти на нові видатки.

Омелян Пріцак мав підстави для такого визнання в Гарвардському університеті. Учений водив нас по інституту і розповідав, розповідав... про те, як його запросили в 1960/61 рр. професором-гостем до Гарвардського університету. 1961 р. вчений переїхав до США і очолив катедру алтаїстики, тюркології та євразійської

історії спершу у Вашингтонському університеті в м. Сієтл, а від 1964 р. – у Гарвардському університеті.

Лише згодом я дізнався про його університети в Європі – про навчання в Берлінському університеті (1943–1945), яке влаштував йому відомий німецький арабіст Ріхард Гартман, сподіваючись, що Омелян працюватиме на полі ісламо-арабської історії. Учень видатного українського сходознавця А. Ю. Кримського студіював у Берлінському університеті арабістику, тюркологію, соціологію, літературу, теорію історії, проблеми ісламу та релігії.

Подумати тільки, недавній, із 1943 року, остарбайтер без гроша в кишені Омелян Пріцак стає студентом універсального німецького вченого Ганса Гайнріха Шедера (1896–1957 рр.) – іраніста, семітолога, тюрколога, філолога, знавця світової літератури, відомого дослідника Старого Завіту, творчості Гете, Данте, спеціаліста зі світової історії, філософії, релігієзнавця, і починає студіювати історію Східної Європи.

Рівночасно Омелян Пріцак був у науковому зв'язку з Українським науковим інститутом у Берліні, зокрема з професором Б. Крупницьким та І. Мірчуком. Омелян Пріцак ніколи не забув тієї допомоги, яку тоді надали йому, українцеві-остарбайтеру, українські установи в Берліні. Без їхнього сприяння він, звісно, не міг би вступити до Берлінського університету. Та для такої протекції і навіть матеріальної допомоги з боку української громади були серйозні підстави. Молодий талановитий учений-українець ще у Львівському університеті, у якому навчався впродовж 1936–1939 рр. на гуманітарному факультеті, вивчав не тільки історію України на теренах Євразійського степу, але й східні мови – турецьку, арабську, семітські мови.

У міжвоєнний період у Львові існувала потужна сходознавча школа. Тоді тут працювали А. Гавронський, В. Котвич, С. Стасяк, А. Клявек, З. Смогожевський, М. Шорр та ін. Видавали журнал Польського орієн-

талістичного товариства «Rocznik Orientalistyczny» (т. 2–14, 1919–1938). Як згадує український сходознавець, колега Омеляна, професор Ярослав Дашкевич, у Львівському університеті «вчителями Омеляна були такі величини, як Володимир Котвич, Мугаммед Садик-бей Агабекзаде і Тадей Левіцький»¹.

Тоді (1936 р.) на гуманітарному факультеті всі дисципліни по Близькому Сходу репрезентував лектор Садик-бей Агабекзаде, розповідав Омелян Йосипович, який мав енциклопедичну пам'ять. Він походив із російського Азербайджану й був професійним військовиком у ранзі генерала царської армії. Після революції 1917 р., коли Азербайджан на деякий час став самостійною державою, генерал Агабекзаде був міністром внутрішніх справ Азербайджану, а після опинився на еміграції в Польщі й вибрав професію викладача-практика східних мов. Його запросив до м. Львова тодішній професор східних мов Зигмунд Смогожевський. Садик-бей добре знав турецько-азербайджанську й перську (іранську) мову, яка, мабуть була його літературною мовою. Зате погано знав арабську мову. Він скопілював із російськомовних підручників арабської граматики свою граматику, яку опублікував репринтним виданням, що обмежувалася таблицями деклінацій та дуже складною арабською кон'югацією арабського оригінального тексту. Коли Омелян був його студентом, то вдосконалив свої знання перської мови та вивчав турецьку. Читання арабських джерел усе ще зоставалися мрією. Але 1937 року, оповідав далі вчений, повернувся до м. Львова зі стажування з Північної Африки молодий польський арабіст Тадеуш Левіцький. Він тепер перебрав посаду титулярного лектора арабської мови у Львівському університеті, а платню одержував асистентську в се-

¹ Дашкевич Ярослав. Омелян Пріцак. Життя і творчість – творчість і життя // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики (Пам'яті Омеляна Пріцака). Київ, 2010. С. 3.

мінарії класичної філології. Т. Левіцький добре знав грецьку та латинську мови.

– Я був надзвичайно щасливий, коли арабіст Тадеуш Левіцький оголосив, що буде читати тексти арабських географів, а також латинських і грецьких. Ми стали близькими приятелями й зоставалися такими до кінця його життя. Після Другої світової війни Т. Левіцького запросили до Краківського університету, де він створив наукову школу з вивчення арабських джерел до історії слов'ян. Він запрошував мене до м. Кракова, а я у відповідь гостив його у м. Гамбурзі в 1950–1960 роках. Отже, я був підготовлений продовжити навчання в Німеччині.

В 1946–1948 роках О. Пріцак продовжує студії східних мов, історії та славістики в Геттінгенському університеті в Німеччині. Темою дослідження вченого була перша ісламська кагансько-тюркська династія Караханідів (840–1212 рр.), що володіла обома Туркестанами, яку вчений захистив як докторську дисертацію 1948 р. у Геттінгені.

Дивовижна наполегливість, цілеспрямованість і системна копітка праця над собою увінчалися тим, що вже 1948 року Омелян Пріцак отримує спеціалізацію в галузі тюркології, іраністики, славістики й ісламознавства. І все це в умовах напівголодного виживання, під безперервними бомбардуваннями Берліна, у подоланні окупаційних проблем.

Вражає його інтенсивне накопичення знань із різних наукових галузей – від історії України-Руси, літописних пам'яток різних народів, західноєвропейської філософії до історії церкви, історії Карпатської України, історії формування української нації.

Омелян Пріцак багато навчився в українській документальній історичній школі проф. І. П. Крип'якевича – особливо вміння виділяти центральне від маргінального. Адже, наголосив він, у філології кожна кома важлива – там немає нічого маргінального.

– Школа відомого німецького вченого, професора Г. Г. Шедера переконала мене, що історик середньовіччя, а таким я тепер став, хоч у центрі моєї уваги не була лише Україна, а й Середня Азія з її півкочовими імперіями, мусить бути zarazом філологом. Бо тільки уважний філологічний аналіз джерела відкриває – навіть якщо це невеликі фрагменти – код думок тих, хто залишив свої писані свідчення. А крім того, сама мова – важливе джерело для пізнання оригінальності певної культурно-політичної спільності.

Випадково, тихо оповідає Омелян, я відкрив в одній книгарні польською мовою «Фонетичний опис української мови» Івана Зілинського (1932 р.) і ще глибше усвідомив, що Україна – не вибуховий матеріал, а назва країни з окремим народом і мовою. Найперше мене цікавила історія України. Бо мій батько Йосип воював за Україну – був в Українській галицькій армії, помер у польському таборі полонених.

– Я дуже рано навчився читати й писати, десь на четвертому році життя. Деякий час пізніше я вперше ознайомився з «Історією України-Руси» Михайла Грушевського. Уже в 2-му класі я виявився кращим знавцем історії і географії на всю гімназію. Мені пощастило. З бібліотеки д-ра Вітошинського мені подарували перші видання томів 1–5 «Історії України-Руси» Михайла Грушевського. Але були дві труднощі: по-перше, я недавно почав самотужки вивчати літературну українську мову (після підручників, журналів і словників професора Івана Огієнка, що виходили у Варшаві); по-друге, мій вітччм заборонив мені приносити додому українські книжки і я мусив їх зберігати у своїх польських та єврейських колег.

Через рік (1934) я повернувся до читання М. Грушевського, я його вже розумів, і був цілком під впливом великого вченого. Коли в грудні 1934 р. дійшла до Тернополя сумна вістка про трагічну смерть великого історика, була влаштована урочиста панахида, а по

ній академія з мою промовою. Тоді в мене склалася теорія, чому я повинен вивчати східні мови. Студіюючи в Грушевського різні періоди історії України – часи хозарські, печенізькі, половецькі, турецько-татарські, я вважав, що у творах мого улюбленого автора (чільного представника київської “документальної” школи) існує принциповий брак: він, який так ретельно вивчав епохи за джерелами, якщо це були грецькі, латинські чи староруські, був абсолютно безпомічним, коли йшлося про джерела східних народів. А ж до XVIII ст. майже половина української національної території – це був степ, де створювали свої держави та культурні структури т. зв. кочові або півкочові народи, тобто тюркські. Я вирішив, що моїм завданням буде заповнити прогалину у творах Грушевського.

Першою східною мовою, яку я вивчав, була новоперська (іранська). Сталося так, що я мав змогу працювати в професорській бібліотеці Тернопільської першої гімназії (1928–1936 рр.) і там знайшов книгу німецького сходознавця Фердинанда Юсті «Історія стародавньої Персії». Якраз близько 1934–1935 рр. нам у гімназії представили нового професора з польської літератури. Його прізвище Францішек Махальський (1904–1979). Виявилося, що він студіював у Львівському університеті польську мову і літературу, а водночас як другий предмет новоперську мову і літературу. Після Другої світової війни проф. Ф. Махальський переїхав до Кракова і став у Ягеллонському університеті доцентом новоперської літератури. Мій викладач видав кілька фахових творів і став провідним польським іраністом. Професор Ф. Махальський дізнався від моїх однокласників-гімназистів, що я цікавлюся історією Ірану і перською мовою. Тоді й запропонував мені, що може на деякий час позичити найкращий підручник новоперської (іранської) мови, яку написав німецькою мовою професор Себастьян Бекка. Я радо скористався з тої пропозиції і з великим запалом узявся студіюва-

ти цей підручник. На його базі я склав собі скорочену граматику новоперської мови. На жаль, цю мою першу сходознавчу працю разом із мою великою бібліотекою, яка зберігалася в м. Тернополі, у домі моєї матері Емілії, конфіскувала влада в проміжку 1940–1950 рр.

...Пригадую, 5 жовтня 1987 року, коли я перебував у США, Омелян Пріцак запросив мене в гості. Там я мав можливість побачити його унікальну бібліотеку, яка, за його приблизними підрахунками, налічувала понад 20 тисяч книг і періодичних видань. Переважна частина цієї книжкової бібліотеки була іноземними мовами.

– Тут десть на шістдесяти мовах світу книжки. Більшість із них – із тюркології, – розповідав Омелян Пріцак. – Я мовами цікавився ще змалечку, маючи лише 12 років почав самотужки вивчати східні мови: мадлярську, іранську, турецьку, арабську.

– А яка дата Вашого народження? – запитав я.

– Народився я 7 квітня 1919 р. в Луці. Шляхетне село Лука під Самбором, на Львівщині. Цей край зветься Бойківщина, а люди, які живуть там, називають себе русин, русинка, русини, або галичани.

«Жито, мамцю, жито, мамцю,

Жито – не гречанка,

Як дівчину не любити, коли галичанка».

Розташоване мальовниче село в Придністровській долині, на що вказує стара географічна карта австрійських часів. За Речі Посполитої, тобто за польських часів, село Лука належало до дібр коронних у землі Перемишльській. 1768 року одна половина села була у власності Теклі Туркулової, а друга – Казимира Ягнонтковського, підчасого Житомирського. Офіційна назва села – Лука Шляхетська, у пізніші часи додано ще одне означення – Рустикальна («Енциклопедичний довідник». Варшава, 1884). Історична довідка про село: «Лонка Шляхетська і Рустикальна (руською (українською) мовою Лука), село в повіті Самбірським,

24 км на схід від м. Самбора, 8 км на північ залізничної станції Дубляни – Кранцберг.

Розташоване село на незначному підвищенні (274 м в північній стороні і 289 м в південній його частині між Дністром від півночі й Бистрицею від півдня. Середину території займають сільські забудови. Тут треба згадати, що Лука була давнім центром так званої загородової шляхти, звідки походила його мати Емілія. Отже, Омелян Пріцак народився 7 квітня 1919 р. у с. Лука Самбірського району Львівської області, у домі його діда по материнській лінії, місцевого вйта Миколи Капка.

Факт, що він народився в часах існування Західноукраїнської Народної Республіки, (отже, став потенційним громадянином своєї рідної Української держави) учений завжди вважав знаменним у своєму житті й цим дуже пишався, як справою надзвичайної цінності.

Батько Омеляна Йосип Пріцак загинув у лавах Української галицької армії в польському полоні в місцевості Бугшопи біля Бреста-Литовського у вересні 1919 р. Його мати Емілія з Капків (1897–1971 рр.), вийшовши вдруге заміж, 1920 р. переїхала з однолітнім Омеляном до м. Тернополя, де він пізніше ходив до польських шкіл: вселюдної (1925–1928 рр.) та Першої державної гімназії (1928–1936). Вже в гімназії Омелян окреслив своє майбутнє завдання: вивчити історію України на теренах весвітньої, зокрема з'ясувати розвиток історії українського степу у зв'язку з історією Євразії.

Першим етапом виконання цього завдання і доказом стала магістерська праця Омеляна Пріцака у Львівському університеті про твір арабського географа XIV ст. Абуль-Фіда та його відомості про Україну: «Твір зі східного джерелознавства до історії України Такім ал-булдан Абу-ль-Фіда-і як джерело історії Східної Європи». Дисертацію написано у Львові 1939–1940 рр.²

² Зберігається в Центральному архіві у Львові, фонд НТШ, 3

Ярослав Дашкевич уперше побачив Омеляна Прицака, «стрункого круглолицького юнака у великих окулярах», на засіданні Літературно-мистецького клубу 23 лютого 1943 року у Львові. Тоді співробітник музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка Омелян Прицак став одним із ініціатором дискусії про історію формування української нації – виголосив доповідь у Літературно-мистецькому клубі 25 лютого 1943 року. Відбулося п'ять засідань на цю тему, але розгорнути ширше дискусію німецька окупаційна влада не дозволила.

– *Стоячи на позиції, що «нація» – це дитина Великої французької революції (1789–1794 рр.) і що розвинулася вона в Західній Європі впродовж XIX ст. як свідоме бажання спільноти жити спільно в майбутньому, я дійшов висновку у 1942–1943 рр., що процес формування української нації почався також у тому столітті. Вихідною точкою були Кирило-Мефодіївське братство, прозово-поетична пророка творчість Тараса Шевченка, відкриття української проблеми як політичної Михайлом Драгомановим та реалізація політичної думки його галицькими учнями (Іван Франко, Остап Терлицький, Михайло Павлик) та врешиті – вільні змагання 1917–1923 рр.*

Моя тодішня дефініція нації була така: нація – це спільнота людей, що свідомо живуть тепер почуттям свого спільного зв'язку в минулому і мають ясні політичні цілі на майбутнє, зокрема на свою місію, що їй, цій спільноті, а не кому іншому, власне доведеться виконати цю місію. Завершення місії – це такого чи такого формату держава³. Продовжуючи українську державну концепцію, 1946 р. я опублікував нову працю «Шляхи української незалежності».

с/309, оп. 1. спр.1786, див. Україна і Близький та Середній Схід. Київ, 1968. С. 29.

³ Омелян Прицак. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. Київ-Кембридж. 1919. С. 71.

На той час упродовж 1936–1939 рр. за плечима молодого дослідника історії України була вже наукова праця на посадах молодшого наукового співробітника і вченого-секретаря Інституту історії України Академії наук у Львові, аспірантура вченого-сходознавця академіка А. Ю. Кримського, з яким Омелян познайомився 1939 року у Львові і за рекомендацією якого вступив до аспірантури Інституту мовознавства Академії наук УРСР. Правда, навчання в Києві тривало недовго (квітень – жовтень 1940), згадує далі Омелян Прицак.

– Из деякими працями А. Ю. Кримського я почав знайомитися ще в Тернополі. Мені дуже імпонували й стали необхідні знамениті бібліографічні екскурси Агатангела Юхимовича у працях з історії народів Арабії, османів, персів, хозарів і кримських татар. Відкриттям для мене було використання західноєвропейських і слов'янських джерел до вивчення середньовічної історії Близького Сходу. Дві праці академіка А. Ю. Кримського мали на мене великий вплив: «Мусульманство і його будучність» (Львів, 1904) та «Тюрки, їх мова та література» (Київ, 1930)⁴.

Незважаючи на короткий час перебування в аспірантурі в А. Ю. Кримського, молодий учений устиг познайомитися з лабораторією-бібліотекою, методом праці великого українського сходознавця, його талантом аналізувати східні джерела. Їхні наукові зустрічі були присвячені в основному історії Хозарського каганату, прямого попередника Київської Русі. Відтоді, оповідає Омелян, і на сьогодні він багато часу присвячував і присвячує історії хозар, таким способом віддаючи шану своєму Вчителю, який увів його в ту дуже цікаву царину історії України.

Голова Фонду катедр українознавства УНІГУ Степан Хемич аргументує цей факт у вступній статті

⁴ Там само. С. 72.

«Омелян Пріцак – сильетка його студентської і наукової діяльності»⁵.

До речі, тоді, коли ми вели розмову, до друку готували три монографії професора Пріцака, пов'язані з історією України: «Оригінальний хозарський документ X ст.», «Слово о полку Ігоревім та Євразійський степ», «Монгольське володіння Україною і Східною Європою», а також підручник для курсу «Історія України до половини 17-го століття» (у співавторстві з професором Ігорем Шевченком) та «Вступ до історії України» (разом із групою його учнів з УНІГУ).

Віддаючи шану своєму вчителю А. Ю. Кримському, О. Пріцак опублікував у наш час свою монографію: Omeļjan Pritsak, Norman Golb. Monograph Series. Khazarian Hebrew Documents of the (10-th) Tenth Century. 1982. Cornwell University Press (USA).

Восени 1940 р. аспіранта О. Пріцака мобілізовано до Червоної армії. Служити довелося в Башкирській АРСР в артилерійській частині, там він від солдат-башкирів почав навчатися башкирській мові, від солдат-казахів і киргизів – їхніх мов.

Далі фронт, німецький полон, із якого військовополоненому вдалося вирватися і повернутися спочатку до Києва, згодом до Львова, де Омелян Пріцак намагається зайнятися наукою. Тоді, в умовах німецької окупації, у Львові відновив, точніше, продовжив, свою діяльність філіал Української академії наук, у якому працювали академіки-філологи М. Возняк, В. Щурат, Ф. Колесса, професор-історик І. Крип'якевич, який був редактором наукових видань Львівської філії краківського «Українського видавництва» – єдиного офіційного дозволеного німецькою окупаційною владою українського видавництва в «Генеральній губернії»,

⁵ Омелян Пріцак. Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967–1973). Фонд катедр українознавства (ФКУ). Кембридж, Масс – Нью-Йорк. 1973. С. XX. Вступна стаття.

яку було створено в липні 1941 р. у складі Райхсміністерства окупованих східних територій. Проф. Пріцак оповідає, що в жовтні 1987 року, не без впливу академіка І. П. Крип'якевича, а він читав уважно його «Матеріали до історії української Козаччини», «Студії над державою Б. Хмельницького», монографію «Богдан Хмельницький», написав працю «Ще раз про союз Богдана Хмельницького з Туреччиною».

– Дорога до мусульманського Царгорода йшла через Кримське ханство, котре у структурі Османської імперії було захисником її північних кордонів, тобто Східної Європи і християнських васальних держав Османської імперії – Молдавії, Валахії, Семигороду (Трансільванії). Очевидно, Богдан Хмельницький міг розраховувати на те, що ввійде до Ліги християнських васалів. Крім того, Україну з османським світом пов'язувала міжнародна торгівля, бо конфлікт із Польщею закритий вхід до Балтійського моря. Отже, Богдан Хмельницький вирішив, що йому треба укласти договір з Ісламом Гіреєм III, аби дістати допомогу в боротьбі з Польщею і завдяки підтримці Кримського хана отримати можливість вступу до Ліги османських християнських васалів⁶. У своїй творчій науковій праці я завдячую з історії України моєму Вчителеві академікові Львівського філіалу Української академії наук Іванові Петровичу Крип'якевичу. Тодішній керівник української документальної школи, історик, наймолодший з учнів М. С. Грушевського, львівського періоду діяльності великого історика України до 1914 р., керував моїми студіями у Львівському університеті та в історичних комісіях НТШ у Львові, – продовжував розповідати вчений.

З 1937 р. Омелян працює в наукових комісіях НТШ. Зокрема, в історично-джерелознавчій комісії НТШ, яка давала можливість українським студентам Львівсько-

⁶ Пріцак Омелян. Ще раз союз Богдана Хмельницького з Туреччиною // УАЩ: Вип. 2. Київ, 1993. Т. 5. С. 179, 180.

го університету засвоїти основи методології джерелознавства та історіографії української історії. Перший його реферат у комісії під назвою «Українське життя в давні часи. I. Княжа доба» (Львів, 1934) був написаний під керівництвом професора І. П. Крип'якевича. 1938 р. на пропозицію професора І. П. Крип'якевича Омеляна обрали членом двох основних історичних комісій НТШ – комісії давньої історії України та комісії нової історії України, яку очолював професор Ілля Витанович. Після приходу Червоної армії до Львова були відновлені львівські філії інститутів Української академії наук, зокрема Інститут історії України.

– *Мій учитель, оповідав Омелян Пріцак, проф. І. П. Крип'якевич став директором Львівського філіалу інституту, а мене було призначено на посаду в. о. наукового секретаря з 1939 до лютого 1940 р. У тому самому часі (1938–39 рр.) я був асистентом-куратором Музею визвольних змагань у Львові, діяльним членом Союзу студентів філософії та членом управи товариства «Основа». Під керівництвом професора І. П. Крип'якевича (1937–1939 рр.) я науково працював над добою Мазепи. Мені було тоді дев'ятнадцять років, а я вже опублікував низку рецензій і статей з історії України в українській пресі.*

Із учнів М.С. Грушевського («внуків» Антоновича) єдиний академік Іван Крип'якевич⁷ мав, згідно зі схемою професора Н. Полонської-Василенко, продовжувача спадкоємця-учня – «правнука» Антоновича – Омеляна Пріцака.

Омелян Пріцак цим фактом стверджує, що справді від академічного року 1936/37, коли він почав свої студії у Львівському університеті та в історичних комісіях НТШ у Львові, проф. Крип'якевич, тодішній керівник української документальної школи істориків, з якихось об'єктивних причин почав готувати його як продов-

⁷ Омелян Пріцак. Чому катедри українознавства в Гарварді? ФКУ. Кембридж – Нью-Йорк. 1973. С. 103.

жувача свого діла. Його сходознавчі (скандинавські) студії⁸ були теж заплановані в тій системі, згідно з потребами та завданнями документальної школи. Іван Крип'якевич запропонував Омелянові Прицаку скромну посаду асистента в нелегальному Інституті історії України.

До речі, у зв'язку з тим, що значна частина академічних і університетських науковців не змогла чи не встигла евакуюватися і змушена була лишитися на окупованій території, у Києві було відновлено Українську академію наук. «За далеко не повними підрахунками лише в київському філіалі цієї академії перебувало 1139 вчених (3 академіки, 180 професорів, 253 доценти, 148 старших наукових співробітників тощо). З них історики і філологи становили 106 осіб. При цьому серед гуманітаріїв можна назвати такі відомі постаті, як професори-історики О. Оглоблін, К. Штепа, Н. Полонська-Василенко, філологи та фольклористи М. Грунський, П. Горецький, Б. Якубський, В. Маслов та ін., а також письменник А. Любченко, маляри В. Кричевський, І. Їжакевич, скульптор і кінорежисер І. Кавалерідзе, член-кореспондент Академії архітектури І. Маргілевський та ін.»⁹.

Омелян Прицак міг би залишитися й у Києві, але його вчителя, академіка Агатангела Юхимовича Кримського в Києві не було – хворого, фізично безпорадного насильно вивезли на Схід. Тому він вирішив повернутися до Львова, туди, де ще збереглося українське інтелігентне середовище. Спочатку в професора І. П. Крип'якевича був асистентом в нелегальному Інституті історії. Згодом почав працювати в музеї Національного товариства ім. Тараса Шевченка, хоча

⁸ Омелян Прицак. Чому катедри українознавства в Гарварді? ФКУ. Кембридж – Нью-Йорк. 1973. С. 103.

⁹ Гриневич В. А., Даниленко В. М., Кульницький С. В., Лисенко О. Є. Україна і Росія в історичній перспективі: нариси в 3-х томах. Т. 2. Київ: Наукова думка. 2004. С. 378.

німецькі окупанти не дозволили відновити діяльність цього потужного наукового осередку. Проте засідання комісії та секцій НТШ відбувалися таємно, у яких Омелян Пріцак брав активну участь. Він спілкувався зі старшими колегами-вченими І. Крип'якевичем, Н. Полонською-Василенко, О. Оглобліним, які тоді перебували у Львові.

– Я тоді до професора Крип'якевича спершу й постував – шукав якийсь заробіток у Львові, – розповідав Омелян Йосипович у жовтні 1987 р. за обідом у себе вдома в респектабельному будинку міста Уелеслі, графства Норфолк штату Массачусетс, розташованому в 30 км від Гарвардського університету.

– Особливо не без пізнання фундаментальної «Історії України-Руси» Михайла Грушевського я наважився подати доповідь на засідання Літературно-мистецького клубу. Мене дуже цікавило, як і коли, через які історичні обставини та події почала формуватися українська нація. Але в цих та інших працях, передусім в історії Михайла Грушевського, мене стривожила відсутність тюркських джерел. Думаю, для чого я вивчав перську, турецьку, інші східні мови, навіть китайську, не кажучи вже про інші алтайські мови, іранські, семітські. Я й замірився пошукати історичні джерела в тих країнах, насамперед у Туреччині, які були в різних зносинах з Київською Руссю. І я їх познаходив.

Молодий учений усвідомлював, що йому потрібно поглиблювати свої знання, інтелектуально збагачувати себе, мати відповідне професійне середовище для спілкування, наукових консультацій. Його цікавили архівні джерела, які можна було відшукати в далеких від України світах. І він наважується виїхати зі Львова на, по суті, безправних правах остарбайтера. Так Омелян Пріцак 1943 року потрапляє до Берліна.

Під час цього обіду і тривалого спілкування в його бібліотеці я багато дізнався про драматичне формування інтелектуальної біографії унікального вченого.

Омелян Йосипович відчиняв одну за одною книжкові шафи, показував мені з своєї приватної унікальної бібліотечної колекції видання XV–XVI ст., інші рідкісні рукописні книги та давні стародруки арабською, перською й османо-турецькими мовами, колекцію географічних карт арабського Сходу, зокрема, Аль Ідрісія з XVII ст., а також славнозвісні географічні карти України з XVI ст. Гійома де Боплана. Окремо в бібліотеці зберігався матеріал із багатьох бібліотек і архівосховищ світу.

Саме для формування інтелекту молодшої генерації українців 2006 року учений Омелян Пріцак, академік НАН України, подарував дослідникам із українських і сходознавчих університетів приватну унікальну колекцію: бібліотечне зібрання на 64 мовах світу в 20 000 книжок, архівні документи, приблизно 10 000 документів із архівів 5 континентів, музейні експонати, особливо сходознавчі, мистецькі твори, 150 картин видатних митців. З 2007 р. в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», ровеснику Гарвардського університету, де зберігається колекція, відкрито Науково-дослідний кабінет-бібліотеку, архів-музей імені Омеляна Пріцака, а з 2012 р. – Науково-дослідний центр орієнталістики імені Омеляна Пріцака.

Із серії «Інтелектуальна біографія Омеляна Пріцака» 2017 року я прочитав «Спомини про Дмитра Чижевського». Її опублікувала дружина вченого Лариса Пріцак¹⁰.

Ще до особистого знайомства з професором Чижевським у Берліні Омелян Пріцак захоплювався його «Нарисами з історії філософії в Україні» і багато в чому та завдяки цьому, за визначенням Пріцака, «визначному українському славісту, історичу, автору численних досліджень з літератури, історії, філософії, сус-

¹⁰ Пріцак Л. Інтелектуальна біографія Омеляна Пріцака (Спомини про Дмитра Чижевського) // COLLEGIUM: міжнародний науково-художественний журнал. № 28. 2017. С. 29–43.

пільної думки слов'янських народів», близько ста книг якого вийшли друком 15 європейськими мовами, йому вдалося швидше зорієнтуватися в німецькому університетському світі та отримати доступ до бібліотечних і архівних фондів Німеччини.

Безперечно, Омеляна Пріцака приваблював потужний інтелектуальний потенціал Дмитра Чижевського, його фаустівські поривання до набуття нових знань і пошуків істини, невичерпна творча енергія і надзвичайна працездатність і працелюбність.

Філософ, філолог і культуролог Дмитро Чижевський утвердився у світовій науці як славіст широкого профілю – україніст, русист, полоніст, богеміст, словакіст, кроатист, джерелознавець. До кожної з цих царин науки він зробив вагомий внесок своїми фундаментальними дослідженнями й публікаціями першоджерел. Та насамперед він був україністом, українським ученим, який, попри несприятливі умови чужини, систематично досліджував духовну спадщину українського народу, його письменство та філософію.

У неповному реєстрі праць ученого, що налічує близько 1000 позицій, понад 200 присвячено українознавчим студіям. З-поміж них такі книги, як «Філософія на Україні» (1926, 1929), «Нариси з історії філософії на Україні» (1931), «Філософія Г. С. Сковороди» (1934), «Український літературний барок» (1941–1944), «Історія української літератури» (1942, 1956, 1975 – українською та англійською мовами) тощо. Його перу належить також більшість статей (понад 100) з давнього українського письменства в «Енциклопедії українознавства».

Чижевський спеціально досліджував тільки давню українську літературу. За винятком кількох праць про Шевченка, Куліша та Юрія Клена, розділів про класицизм, сентименталізм, романтизм, «бідермаєр» та «натуральну школу» в «Історії української літератури», усі його наукові інтереси зосереджені на давньому

письменстві – від княжої доби до кінця XVIII ст. В осередді студій Чижевського перебувала література XVI–XVIII ст.: Ренесанс та Реформація, Бароко, зокрема творчість Григорія Сковороди. У дослідженні українського літературного бароко Чижевський досяг неабияких успіхів, про що свідчить низка його наукових праць 1940–1960-х років – «Український літературний барок», «До проблеми бароко» (1947), «Культурно-історичні епохи» (1948), «Сімнадцяте сторіччя в духовній історії України» (1948). В Україні впродовж 1930–1950-х років, позначених небувалим занепадом медієвістики та негативною настановою щодо формального й естетичного аналізу літературних текстів, барокове письменство як складник універсального стилю епохи не визнавали. Літературне бароко штучно відмежували від бароко в архітектурі, малярстві, музиці й розглядали як забаганку далекого від народу та його мистецьких запитів духівництва. Відтак твори Івана Величковського – вершинне явище української барокової поезії – поставали порожніми іграшками, а про Сковороду як про барокового поета не йшлося взагалі. Зрушення на краще настали тільки в 1970–1980-х роках, коли Володимир Кречетень розпочав фронтальні студії поезії кінця XVI–XVII ст.

Отож, завершивши роботу над книгою «Філософія Г. С. Сковороди» (Варшава, 1934), Чижевський продовжив працю над власне літературною творчістю філософа та над силабічною поезією XVI–XVIII ст. загалом. Уважаючи Сковороду одним із «найбільших письменників українського бароко», учений спробував був подати ґрунтовний огляд доробку його попередників. Широко задумана праця не була завершена. Чижевський написав тільки першу її частину, присвячену поезії¹¹.

Такі самі риси характеру інтелектуального мисли-

¹¹ Мишанич О. Вступна стаття // Дмитро Чижевський. Літературний український барок: нариси. Київ: Акта, 2003. С. 6–7.

теля і подвижницького науковця були властиві й Пріцаку. Не випадково в Гарварді йому дали прізвисько Торнадо – усіх близьких і знайомих його колег і друзів вражала несамовита творча і організаційна енергія професора Пріцака.

У «Спогадах про Дмитра Чижевського» Омелян Пріцак наголосив, «що Німеччина і її інтелектуальні генії все його життя були інтелектуальною батьківщиною»¹². Щодо самого О. Пріцака так не скажеш, хоча інтелектуальні генії Німеччини відіграли значну роль у його формуванні як ученого надзвичайно широкого діапазону наукових досліджень. Але інтелектуальною батьківщиною Омеляна Пріцака була Україна, її духовний і культурно-історичний потенціал, до якого він усе життя намагався «приростити» ті відчакнуті або зів'ялі пагони знань, без яких не могла пишно розвиватися крона інтелектуального дерева його Батьківщини.

Талант організатора наукової діяльності та популяризації наукових ідей особливо ефективно виявився тоді, коли він, доцент, а згодом університетський професор Гамбурзького університету, створює, засновує і проводить у 50–60-х роках ХХ століття низку міжнародних наукових конференцій, товариств, видавничих серій, журналів («Урало-алтайське товариство» (Societas Uralo-Altaica), «Урало-алтайський щорічник» (Ural-Altäische Jahrbucher)), підготовку і видання трьох серій: I. Корпус пам'яток давнього українського письменства у факсимільному відтворенні оригіналів; II. Корпус цих же пам'яток у англійських перекладах; III. Переклади пам'яток давньої української літератури сучасною українською мовою.

Особисто підготував план-проспект цього грандіозного проекту, який був зорієнтований на 100 томів, заручився згодом до співпраці з кращими українцями світу, залучив до роботи багатьох своїх учнів – сходовий українознавців.

¹² Пріцак Л. Інтелектуальна біографія Омеляна Пріцака. С. 40.

Цією Гарвардською бібліотекою Омелян Пріцак прагнув долучити світову наукову спільноту до пізнання літератури і культури українського народу й водночас подати українському читачеві, досліднику давньої української літератури ті рукописи, ті першодруки, які були досі маловідомі, не з'являлися друком або опубліковані з купюрами та розтлумачені за заданими російсько-імперськими схемами.

Професор О. Пріцак був одним із ініціаторів перевидання багатотомної «Історії України-Руси» М. Грушевського (1991–1998). Саме з аналізу універсального вченого Омеляна Пріцака історіософії великого українського історика і першого Президента України розпочався перший том видання. Студіюючи за Грушевським різні періоди історії України: часи хозарські, печенізькі, половецькі, турецько-татарські, Омелян Пріцак уважав, що у творах його улюбленого автора – чільного представника київської «документальної» школи – існує принциповий брак – відсутність джерел східних народів. Але ж до XVIII століття, уважав учений, майже половина української національної території – це степ, де створювали свої держави та культурні структури т. зв. кочові або ж напівкочові народи, тобто тюркські. Омелян Пріцак вирішив, що його життєвим науковим завданням буде заповнити цю прогалину у творах Михайла Грушевського.

П'ятдесят років своєї наукової творчості з перервами професор О. Пріцак присвятив монументальній праці «Походження Русі»¹³ у трьох томах, яку трактував на теренах світової історії. Учений використав джерела багатьма мовами: від давньогрецької, маньчжурської, перської (іранської), арабської до мертвих – давньоісландської, готської, гунської, клинописних мов Сходу. Оскільки доти основні джерела були доступ-

¹³ Омелян Пріцак. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). Т.1. Київ. Видавництво «Обереги». 1997. С. 25.

ні історикам тільки в перекладах, а блискучий джерелознавець володів більше 60 мовами народів світу, основна увага його була спрямована на всебічне філологічно-історичне вивчення кожного тексту, причому дуже важливо було зрозуміти семантику відповідного джерела в його оригінальній мові. Світ завдячує корифеєві світової науки за відкриття нової методології цілісного підходу до історичного дослідження, спеціально до джерелознавства. Тому Омелян Пріцак, досліджуючи походження Русі, паралельно працював над першим, другим і третім томами в тих самих бібліотеках та інститутах. Два перші томи завершили дослідження вченого над скандинавськими джерелами: англомовний т. 1 «The Origin of Rus'» вийшов друком у Гарвардському університеті 1981 р. (926 с.). 1997 р. т. 1 опублікували в Україні українською мовою у видавництві «Обереги» (1073 с.), а 2003 р. також т. 2 (1303 с.). Цей том завершує скандинавську частину праці Омеляна Пріцака. Ненадрукованим залишається лише есе вченого про давньоскандинавські харизматичні клани (понад сто сторінок), для якого вже не вистачило місця в цьому аж надто об'ємному томі.

Том третій, базований на арабо-перських джерелах, продовжив дослідження вченого над проблемами походження Давньої Русі. Професор Пріцак сподівався, що його колеги й урядові учні Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України й УНІГУ надрукують працю в повному обсязі (750 сторінок) в Києві. Сподівалася українська наукова спільнота на видрук в Україні наступних томів, присвячених вивченню ісландських і скандинавських саг, ісламських, а також західних візантійських і латинських арабо-перських джерел щодо Давньої Русі. На жаль, і ця колосальна наукова праця «Походження Русі» в трьох томах досі не опублікована повністю, як і інші частини «Гарвардського проєкту». Не завершений (з'явилося лише 15 томів) і корпус української досекулярної літературної

творчості. Надзвичайно актуальним є корпус української досекулярної творчості (від Київської Русі до 1798 р.).

– Досекулярна творчість – це твори, писані здебільшого під егідою церкви староруською, середньоукраїнською, латинською та польською мовами. Той плюралізм був типовим для українського культурного життя аж до 1798 року. Після появи «Енеїди» І. Котляревського українська творчість переходить на теперішню, новоукраїнську літературну мову. Твори культури нації належать тим, хто їх уміє цінувати, хто їх зберігає, студіює, видає і перевидляє їх зі «свого духа печаттю». Українці внаслідок не завжди сприятливих обставин занедбали децю цю важливу діяльність. То ж не дивно, що північний сусід України намагається присвоювати величаву українську творчість від XI до XVIII ст. Майже всі наші давні твори, включно з Галицько-Волинським літописом, творами Івана Вишенського, Мелетія Смотрицького, Феофана Прокоповича та ін. стають частиною російської культури. Добре, що розпочато підготовку до друку 122 томів, що виходитимуть у трьох серіях по 40 томів. Кожна книга обсягом приблизно 1000 сторінок, – роздумував професор Пріцак.

Пригадую червень 1989 року, коли в Неаполі відбулося засідання Міжнародної асоціації українців. Саме завдяки професорам Гарвардського університету Омелянові Пріцаку та Ігореві Шевченку, які перебували в постійному науковому спілкуванні з професором-славістом Неапольського університету Ріккардом Піккійо, у Неаполі зібралися вчені-україністи Заходу й України. Омелян Пріцак не тільки багато зробив для того, щоб ідея створення Міжнародної асоціації українців, яку ініціював словацький і український славіст Орест Зілінський ще 1968 року в Пряшеві, стала реальністю. Він доклав чимало зусиль для того, щоб надати цій міжнародній науковій організації статусу

своєрідного дискусійного майданчика, на якому велися б діалогічні обміни ідеями, концепціями, новими методологічними теоріями, гіпотезами... Це професор О. Пріцак продемонстрував у серпні 1990 р. у Києві, коли він на відкритті Першого конгресу Міжнародної асоціації українців виступив із доповіддю «Що таке історія України?». Видатний вчений розглянув історію як науку з позицій історіософських ідей, які домінували в західному світі, а історію України як частину всесвітньої історії і як процес взаємодії різних цивілізацій на території України.

У «Передмові автора до українського перекладу» монографії «Походження Русі» Омелян Пріцак наголосив, що його науковим завданням було «трахувати походження на тлі світової історії» і «на базі цілісного аналізу всіх відносних джерел, без огляду на мову, якою вони написані, звільнити це наукове питання від псевдопатріотичних візій».

Завершує дослідження про Давню Русь остання за життя наукова праця професора катедри історії України імені М. Грушевського УНІГУ, почесного директора Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського Омеляна Йосиповича Пріцака в обороні автентичності пам'ятки світової літератури «Слова о полку Ігоревім» на противагу представникам т. зв. «скептиків» А. Мазону (Франція), О. Зіміну (Росія), Е. Кінану (УНІГУ, США), які вважають український епічний твір XII ст. фальсифікатом XVIII ст. Зі спогадів Омеляна ми дізнаємося, що до історичності «Слова» він приступив 50 років тому, опублікувавши деякі статті, зокрема:

1. Деремела-Бродники // *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*. 1965. Т. IX. С. 82–96.
2. Автор «Слова о полку Ігоревім» // *Листи до Приятелів*. Книжка 11–12. Нью-Йорк, 1966. С. 1–12.
3. *Polovtsiana 1–2* // *Reçid Rahmeti Aratiçin*. Ankara, 1966. S. 380–381.

4. Non-Vild' Polovtians // To Honor Roman Jakobson. The Hague, 1967. S. 1615–1623.

5. «The Igor Tale As a Historical Document» // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.A. New York, 1969–72. Vol. 12. PP. 44–61.

6. Половці // Український історик. 1973. № 1–2. С. 112–118.

Монографія Омеляна Пріцака «Слово о полку Ігоревім та Євразійський степ», написана ще в 70-х роках ХІХ ст., перебувала тоді у стадії підготовки до друку разом з іншою монографією «Монгольське володіння Україною і Східною Європою», – стверджуючи цей факт, пише Степан Хемич, голова ФКУ в Гарвардському університеті¹⁴.

Це спростовує думку деяких учених, що наукова праця професора О. Пріцака «Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім» є відповіддю на одну із праць т. зв. «скептиків» – монографію Е. Кінана «Йосеф Добровський і походження «Слова о полку Ігоревім» (E. L. Keenan “Josef Dobrovsky and the Origins of the Igor”).

Цілком природне явище, що у жвавих суперечках встановлюється істина, – розповідав згодом уже в Києві професор Пріцак.

– Саме в цей час (1961–1982 рр.) один із моїх гарвардських колег і близьких приятелів професор Роман Осипович Якобсон, видатний філолог, розпочав своєрідний хрестоносний похід в обороні автентичності «Слова о полку Ігоревім». Спочатку він просив мене опрацювати орієнтальні елементи «Слова» (понад 200 елементів!)¹⁵, а опісля подати історичний коментар до запланованого видання того знаменитого твору. Я з великим запалом кинувся до праці, але виявилось, щоб

¹⁴ Хемич С. Омелян Пріцак. Сильветка його студентської і наукової діяльності // Чому Фонд катедр українознавства в Гарварді? Кембридж – Нью-Йорк: Вид-во ФКУ, 1973. С. XX.

¹⁵ Енциклопедія «Слово о полку Ігореве». СПб., 1995. Т. 1–5.

написати монографію про «Слово», я мав з'ясувати початки «Русі». Написавши три томи «Походження Русі», нарешті я повернувся до «Слова». Тим часом мій гарвардський друг Роман Якобсон пішов до св. Петра, не побачивши нової версії моєї монографії «Слова о полку Ігоревім і Євразійський степ», яка зосталася в рукописі. Але я вдячний Якобсонові за стимул повернутися всеціло до історії України, а також до впровадження мене до суті структуралізму. Так постала моя структурально-функціональна теорія історичної візії на базі встановлених дихотомним аналізом історичних фактів у структурах закінчених історичних циклів¹⁶.

– Видатна пам'ятка давньоруської літератури розповідає нам у поетичній формі про похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича на половців 1185 р. Похід, у якому брали участь брат і сини Ігоря, закінчився поразкою. У своїй науковій праці «Коли і ким написано «Слово о полку Ігоревім» уперше в історії подаю методологію дослідження українського епічного твору XII ст. Автор пише, що «Слово» дійшло до нас в пізнішій копії без дати і без автора. Це типово для творів стародавніх і середньовічних, тому немає потреби вважати автентичність «Слова» винятком. Річ тут не в «Слові» (1800 р. опубліковано), а в тому, що за останніх 200 років після його відкриття вченим не вдалося виробити відповідної методології¹⁷, яка б раз назавжди розв'язала би питання автентичності твору. Світова наука відкрила нові можливості, а саме французьку історичну школу «Анналів», яку заснували два знамениті історики і соціологи – Люсьєн Февр (Lucien Febvre – 1878–1958 рр.) і Марк Блок

¹⁶ Омелян Пріцак. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. Київ – Кембридж, 1991. С. 74.

¹⁷ Омелян Пріцак. Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім». Київ: Обереги, 2008. С. 18. Методологія цієї праці: Київська бібліотека давнього українського письменства. Студії. Т. 7.

(Marc Bloch – 1886–1944 pp.). Ці вчені впровадили новий термін як вихідну точку своїх дослідів – *mentalite* (ментальність)¹⁸, що означає ключове поняття – «бачення світу». У підсумку можна сказати, що нова історія, як дисципліна, що вивчає менталітет, не має в центрі своєї уваги історію держави й політичної історії, а основну увагу концентрує на вивченні людини не в ізоляції, а в суспільстві, з її баченням світу з усіма проблемами цієї епохи¹⁹.

– Тому теорія менталітету повинна позитивно розв'язати питання, коли і хто написав «Слово». У цій праці я виділив шістнадцять ключових елементів, характерних для епохи, що дало можливість датувати епоху «Слова» кінцем XII – початком XIII ст. Мою увагу привернули два головні діячі епохи Галицької землі після смерті Осмомисла: голова боярів Володислав Кормильчич і волинський князь Роман Мстиславич. Боротьба точилася за багатий престол Галича. Володислав Кормильчич написав Колофон до свого твору, який закінчується уславленням Володимира Ігоровича, тобто майбутнього легітимного Галицького князя. Роман Мстиславич велів за це арештувати Володислава Кормильчича й у такий спосіб, не хочучи, назвав ім'я автора «Слова»²⁰.

– В останні десятиліття деякі дослідники²¹ намагаються висловити сумніви в тому, що поема «Слово о полку Ігоревім» була написана в добу середньовіччя. На

¹⁸ Burgere A. La notion de mentalite chez Marc Bloch e Lucien Febvre, deux conceptions, deux filiations // Revue de synthese historique. Paris, 1983. Ser. 3. Vol. 8. P. 33–345.

¹⁹ Блок М. Антологія історії., или Ремесло историка. С. 38–39. Обидві книги існують у доброму перекладі російською мовою за редакцією і з післямовою Аарона Гуревича: Блок М. Апологія історії, или Ремесло историка / пер. Е. М. Лысенко; примеч. и ст. А. Я. Гуревича. 2-е изд., доп. Москва, 1986.

²⁰ Омелян Пріцак. Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім». Київ, 2008. С. 139–155.

²¹ Mazon A. Le Slovo d'Igor // Travaux publics l'Institut d'Etudes Slavts. Paris, 1940. Vol. 20.

їхню думку, це підробка кінця XVIII ст.²², виконана на замовлення Катерини II, бо поява такого твору мала виправдати імперські зазіхання Росії на південні території Східної Європи. Навіть наводили імена тих, хто зміг би зробити таку підробку²³. Однією з праць т. зв. «скептиків» є монографія професора Едварда Кінана²⁴ «Йосеф Добровський і походження «Слова о полку Ігоревім», що побачила світ 2003 р., у якій автор доводить, що творцем поеми був у XVIII ст. відомий чеський славіст. На жаль, ця праця не була перекладена українською мовою й досі залишається малодоступною для українського читача. Проблемним впливам скандинавчої поезії на «Слово» присвячена стаття О. П. Толочка²⁵. Автор приймає позицію, згідно з якою творчість Бояна перебувала в руслі скальдичної поезії. Велес, на думку дослідника, міг бути і богом грошей. Називаючи Бояна «велесовым внуком», автор «Слова», на думку О. Толочка, підкреслює зацікавлення співака до винагороди, що для скальда (а відтак і для пов'язаного зі скальдичною поезією Бояна) не було соромом.

– До виходу у світ перших двох томів «Походження Русі» питання про вплив на «Слово» було спірним. У процесі роботи над «Походженням Русі» я з'ясував, що давньоісландські саги, передовсім так звані «королівські» та «ісландські» – це вже літературні твори, писані під впливом західноєвропейської агіографічної творчості, і що вони почали формуватися

²² Зимин А. А. Слово о полку Игореве. СПб., 2006. Зимин А. А. Когда было написано «Слово?» // Вопросы литературы. Москва, 1967. № 3. С. 135–153.

²³ Бубенюк О. Б. Рецензія на монографію О. Й. Пріцака «Коли і ким написано «Слово о полку Ігоревім». Київ, 2008. 359 с. Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України 308-234-1/6 від 29.07.2008 р.

²⁴ Keenan E. L. Josef Dobrovsky and the Origins of the Igor' Tale. Cambridge, 2003.

²⁵ Толочко О. П. З приводу скальдичних традицій у творчості Віщого Бояна // Український історичний журнал. 1987. № 8. С. 121–125.

тільки в середині XII ст. Їх пам'ять не сягає раніше X ст. Отже, ці дані, цікаві для деяких аспектів життя Київської Русі, не могли подати розв'язку питання і їх «початків». Але збереглися давні перекази у творі Саксона Граматика (XI–XIII ст.), у т. зв. «Едді», та в деяких епічних давньоанглійських текстах, як «Беовульф», «Фіннебурзький фрагмент». Вони збереглися в міфічно-епічній формі, що потребувало декодування. Як з'ясувалося, міфо-епічний давньоскандинавський цикл про Гельгі має паралелі з оповіданням «Повісті временних літ» про Олега Віщого, не ідентичного з історичним Олегом, Великим князем Русі. Далі – давньоскандинавський міф про переселення слов'ян зв'язаний із колонізацією земель, пізніше Великого Новгороду. Порівняльний аналіз міфів та епічних оповідань західноєвропейських, скандинавських та із Давньої Русі дав змогу зідентифікувати літописних Аскольда і Дира та героїв походу на Константинополь 860 року.

У дослідника Олексія Толочка ідентичні погляди з М. П. Погодіним (1800–1857). На думку останнього, відгомін саг відчуваємо у «сказаннях» про Аскольда і Дира, про смерть Олега. Указівка на пісні Бояна, на його думку, також підтверджує існування саг. «Слово» ж можна вважати тільки фрагментом великого «Слова» чи поеми «Саги о всех русских происшествиях»! Саме цю ідею і розвинув дослідник О. П. Толочко. На ці закиди можна відповісти також листом М. А. Максимовича до О. П. Погодіна (1845 р.). М. Максимович висловився проти дослідницької думки про вплив скандинавської народної поезії на руську, наполягаючи на самотності, своєрідності руської народної поезії, яка «должна быть соображаема не с исландскими сагами, а песнями западнославянскими». «Слово» відрізняється від саги тим, що це не імпровізація, а авторський твір. У своїй монографії «Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім» стверджую, що Йосеф Добровський виявив себе справді

найкращим знавцем слов'янських мов. Відомий чеський славіст розпізнав і чітко назвав мову, якою було написано «Слово» у листі до Варфоломія Копітара (1780–1844), провідного діяча словенського національного відродження. Лист був написаний у лютому або вересні 1810 р. Ось про що йдеться в цьому листі: «Москвичі Ігореву пісню, автор якої був малоросом (українцем) або червоноросом (галичанином), не всюди зрозуміли (Ягич И. В. Письма Добровського и Копитара // ИОРЯС. 1885. – Т. 39. С. 115)²⁶.

Остаточними висновками я вважаю таке:

1. Чернігівська повість про похід князя Ігоря 1185 р., яка відредагована під протекцією Ярослава Всеволодовича, князя Чернігова (бл. 1186 р.), негативна в оцінці військового ізводу Володимира Глібовича (1187 р.) і через ізвод у Володимир-Суздальському (1193 р.) – до Ростовського й Тверського літописання і збереглася у Лаврентіївському літописі (1377)²⁷.

2. Ставши 1198 р. чернігівським князем, Ігор Святославич велів написати для свого Чернігівського літопису нову повість про свій військовий похід проти Половців (1185 р.). Там він виправдовує себе за полководські помилки. 1200 р. ця повість увійшла до великокняжого ізводу Рюрика Ростиславича, який написав ігумен Видубицького монастиря Мойсей. Ця повість збереглася в Іпатіївському літописі (1425 р.).

3. «Слово» було написано після 1198 р., його написання закінчено у грудні 1202 р., але вже після смерті Ігоря Святославича.

4. Колофон до «Слова» доданий після 1202 р., але перед смертю Романа Мстиславича Галицького (1205 р.), бо він його читав, результатом чого й став арешт Кормильчича.

²⁶ Прицак Омелян. Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім». Київ, 2008. С. 264.

²⁷ Там само. С. 262.

5. Автором «Слова», а також повісті про Ігорів похід (із року 1198–1199) був боярин Володимир Коснятич (бл. 1214 р., син Галицького воєводи Коснятина Сірославича, кормильця (вихователя) дітей Галицького князя Ярослава Осмомисла.

6. «Слово» не могло бути написане у XVIII ст., бо за менталітетом автора «Слова» можна судити, що авторство «Слова» належало людині кінця XII – початку XIII ст.²⁸

– Блискучий джерелознавець, славіст-філолог, німецько-чеського роду Йосеф Добровський не міг бути автором визначного твору, здебільше «Слова» із двох причин. По-перше, він вивчав слов'янські та інші епічні твори, але при тому не був поетом. По-друге, він не міг, живучи у XVIII–XIX ст. (1753–1829 рр.), мати менталітет людини XII–XIII ст. Він високо цінував «Слово», тому не наважився його фальсифікувати. Й. Добровський уважав «Слово» найвизначнішою пам'яткою давньоруської літератури. Він писав: «Поєма про Ігоря» («Слово»), поряд із якою нічого не можна поставити!».

До речі, визначний український славіст, історик давньої української літератури Д. І. Чижевський також стверджував, що «Слово о полку Ігоревім» – давньоруський твір XII ст. епохи орнаментального стилю, що переходить від пізнього середньовіччя до Ренесансу²⁹.

Жанр «Слова» визначав Д. І. Чижевський, говорячи про нього як світський лірико-епічний інструментир, поема особливого виду, і приділяв велику увагу аналізу звукопису «Слова». Д. Чижевський справді вважав,

²⁸ Прицак Омелян. Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім». Київ, 2008. С. 262–263.

На жаль, в «Енциклопедії історії України». Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9. Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім» Київ: Обереги, 2008. Нема згадки про працю Омеляна Прицака.

²⁹ Geschichte der altrussischen Literatur im 11, 12 und 13 Jahrhundert. Kiever Epoche. М. 1948. S. 328–367.

що на стилістику «Слова» певний вплив мала поезія скальдів, що відображено в застиглих поетичних формулах (кеннігах) на кшталт «копие изломити», «искусити Дону», «кистягну умь», «испити шеломом». Одначе поезія скальдів (драпи на честь конунгів) не можуть дати абсолютної уяви про творчість Бояна, бо драпи записані лише в XIII ст. Метафори Бояна простіші й свобідні, ніж у скальдів і могли більш свобідно висловлювати абстрактні поняття, до того ж вони більше пригаманні християнсько-біблійній поезії³⁰.

Я обгрунтую і наполягаю, що «Слово» не могло бути написано у XVIII ст., як стверджують «скептики», бо багато реалій середньовіччя не могли бути відомі науковцям саме наприкінці XVIII ст. Серед них варто виділити орієнталізми, на існування яких у поемі я звернув особливу увагу: «шерешеры», «Тьмутораканський бльванъ», «до куръ Тьмутороканя», «время Бусово», «босьмъ влькомъ», «У римъ (у Римъ, урим)».

Для вчених-орієнталістів остання за життя наукова праця визначного сходознавця світу О. Й. Прицака «Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім» становить особливий інтерес через те, що містить дуже важливу інформацію з історії народів Євразійського степу, зокрема характеру взаємин Русі з половецькими ханами. Особливо варто виділити спеціальні екскурси в монографії, що являють собою дванадцять окремих досліджень³¹ і становлять половину обсягу монографії. Ці розділи містять інформацію не лише про саме «Слово», а й про походження окремих етронімів, антропонімів і спеціальних термінів, що трапляються в поемі. Важливість цих наукових розвідок не викликає сумніву.

³⁰ Бегунов Ю. К. Якобсон Роман Осипович // Энциклопедия «Слова». С.-Петербург, 1995. С. 79–281.

³¹ Бубенок О. Б. Рецензія на монографію О. Й. Прицака. «Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім» Інститут сходознавства ім. А. Кримського. 29.07.2008 р. НАН України.

Центральними подіями Міжнародної наукової конференції «Спадщина Омеляна Пріцака і сучасні гуманітарні науки» в Національному університеті «Киево-Могилянська академія» (28–30 травня 2008 р.) стали презентація книги Омеляна Пріцака «Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім»» (Київ: Обереги, 2008) та круглий стіл «Київська Русь та Євразійський степ».

Вихід останньої праці О. Й. Пріцака сприяла новій дискусії³² щодо автентичності «Слова о полку Ігоревім»³³, бо лише в діалозі встановлюється істина. Книга О. Й. Пріцака – одне з найкращих наукових видань³⁴ про давньоруську писемну пам'ятку XII століття в Україні³⁵.

2008 р. під час презентації монографії О. Й. Пріцака «Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім» у НаУКМА було наголошено, що ця вагома подія в науковому житті України³⁶ й надалі сприятиме зростанню інтересу до минулого нашої країни. Як при цьому не нагадати рядки витонченого майстра поетичного слова Євгена Маланюка: «Ти стелиш степовий килим. / Знов гарбам, копитам та юртам. / І очі застеляє дим. / І кров нуртує тюркським нуртом...» – гарячий зблиск спогадів про часи, коли Україною прокочувалися навали номадів. І «несть їм було числа» – хазарам і печенігам, половцям і туркам, татарам і монголам³⁷.

³² Складенко В. Темні місця в «Слові о полку Ігоревім». Київ, 2003.

³³ Keenan E. L. Josef Dobrosky and the Origins of the Igor` Tale. Cambridge. Mas. 2003.

³⁴ Франчук В. Ю. Літописні оповіді про похід князя Ігоря. Київ, 1988.

³⁵ Німчук В. В. Нове про видатну вітчизняну писемну пам'ятку XII століття // Українська мова. Київ, 2009. № 4. С. 81–113.

³⁶ Жулинський М. Г., Сулима М. М. Про монографію Омеляна Пріцака «Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім»». Київ, 2008. 359 с. Рецензія. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. 29.07.2008 р.

³⁷ Маланюк Є. Ф. Вибрані поезії: 1923–1943. Львів-Краків,

– 1989 р. я пішов на пенсію в Гарварді, – розповідав Омелян Йосипович, – якраз тоді я дістав запрошення від президента Української національної академії наук академіка Бориса Євгеновича Патона переїхати до Києва і зорганізувати там Інститут сходознавства³⁸.

Сходознавство, орієнталістика – комплекс наук, що досліджують історію, мови, літератури, філософію, мистецтво, пам'ятки духовної і матеріальної культури, економіку та соціально-політичний устрій країн Азії та Пн. Африки, а також народів східного походження в Східній і Центральній Європі. Сходознавство за традицією поділяють на два напрями: дослідження класичного Сходу та вивчення сучасного Сходу. Перший напрям передбачає вивчення східних цивілізацій стародавньої та середньовічної доби, а також притаманних їм традиційних елементів, що збереглися до нашого часу. Пріоритетне значення в цій галузі досліджень мають гебраїстика, арабістика, іраністика, тюркологія, індологія, китаїстика, японістика, монголістика, тибетологія, єгиптологія та ін.

Представники другого напрямку досліджують сучасні афроазійські країни, трансформаційні наслідки колоніалізму та перебіг національно-визвольних рухів на теренах Сходу, роль східних держав у глобальних і регіональних процесах сучасності, їхні літературу та мистецтво.

Сходознавство виникло як галузь знань, які допомагали втілити практичні цілі європейських держав щодо країн Сходу³⁹. Нині сходознавчі центри існують майже в усіх країнах Європи, зокрема в Україні в Києві – КНУ, НаУКМА, Харкові, Львові, Луганську, Одесі.

1943; див. також: Нариси з історії нашої культури. Нью-Йорк, 1954; Київ, 1992.

³⁸ Пріцак Омелян. Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім». Київ: Обереги, 2008. С. 16.

³⁹ Україна в міжнародних відносинах. Київ. 2013. Випуск 4. С. 225–229.

Отже, у відродженні сходознавства в Україні провідна роль належить учневі А. Кримського, іноземному члену НАН України О. Й. Пріцаку.

– Кажуть, що все своє життя Ви щось створюєте, засновуєте, відновлюєте, або відроджуєте? – якось запитав я Омеляна Йосиповича.

– Інакше я не був би я! Така моя вдача. Нині я на емеритурі (цебто на пенсії), але... Чи можна залишитися байдужим до долі України, тоді як вона стала на шлях незалежності. Понад 50 років я чекав на той момент! І тому я тут, і тому із задоволенням узявся не лише відроджувати журнал «Східний світ», але й заснувати Інститут сходознавства та кафедру історіософії в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, а також сприяти відновленню сходознавчої освіти. Маю чи не найкращу нагоду попрацювати і на україністику, і на сходознавство одночасно.

Видатний учений гуманітарій ХХ ст. втілював в життя своє завдання: вивчати історію України на теренах всесвітньої, зокрема з'ясувати розвиток історії українського Степу у зв'язку з історією Євразії.

– Близькість цих дисциплін, хоч вони й різні, склалася історично. Зв'язок України зі Сходом – нерозривний. Адже значна територія українських земель належать до Степу. Історично то царство кочових імперій, тісно пов'язаних із рештою кочового світу, що доходять аж до Центральної і Східної Азії. А між тим у працях українських істориків про Степ мовиться якось глухо. Таким чином значна частина історії України опинилася поза увагою. До речі, свого часу саме це спонукало мене стати сходознавцем. Мені, зокрема, пощастило, коли я вчився у Львівському університеті на гуманітарному факультеті, в Інституті сходознавства існувала потужна сходознавча школа, де 1938 р. працювало дев'ять кафедр, на яких викладали 36 східних мов. У цей час тут працював А. Гавронський, В. Котвич⁴⁰,

⁴⁰ Пріцак О. Без сходознавства неможливо зрозуміти історію й

С. Стасяк, А. Клявек, З. Смогожевський, М. Шарр. Я добре згадую В. Котвича, який був ученим, монголістом і алтайстом. Він багато в чому був дивакуватим, скажімо, смертельно боявся протягів, але він виявився чудовим ученим і досліджував саме той «варварський» світ, який мене цікавив найбільше. Правда, щоб розвинути цю галузь знань (сходознавство) мені довго довелося провадити організаційну роботу.

Завдяки зусиллям О. Й. Прицака 1991 р. створено Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Він і був першим директором інституції впродовж 1991–1998 рр. і його душею: визначив його наукові завдання, зорганізував творчий колектив молодих учених, сприяв розвиткові зв'язків із провідними світовими центрами сходознавства. Переважне коло інтересів всесвітньовідомого сходознавця – традиційне сходознавство, цебто філологічно-історичне вивчення країн Сходу, що створили свою високу культуру.

– Я хотів би, щоб між традиційним сходознавством і сучасністю існувало співвідношення як 9:1. Чому? А тому, що підготувати спеціалістів класичних напрямків – значить створити базу для вивчення сучасних проблем: чи то політичних, чи то економічних. Словом, патріотичне значення в нас матиме гебраїстика, арабо-персько-турецький світ, Євразійський степ, Індія й Далекий Схід. Заради цього 1993 р. відновлено випуск журналу «Східний світ», 1998 р. – «Сходознавство», засновано серію «Наукова спадщина сходознавців», «Близькосхідний кур'єр», «Україна-Китай». Нині Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського в системі НАН України успішно діє, примножуючи давні традиції українського сходознавства⁴¹.

культуру України // Східний світ. 1993. № 1. С. 5–8.

⁴¹ Із Постанови Президії Національної академії наук України №322 від 21.11.2007 і №31 від 30.01.2019 «Про відзначення 100-річчя від дня народження іноземного члена НАН України О. Й. Прицака».

– Свою працю над створенням Українського наукового інституту Гарвардського університету та названі розгалуження, а також Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського в системі НАНУ я вважаю більшим внеском в українську науку, завершенням мого шляху історика України, як усі мої понад 1000 наукових праць (книг, статей, рецензій) із різних ділянок історії і філології України та всієї Європи.

Наукові здобутки Омеляна Пріцака ще належно не проаналізовано та гідно не оцінено. Знання багатьох іноземних мов, особливо давньоскандинавської, арабської, перської, дало йому змогу всебічно пізнавати філолого-історичну змістовність кожного тексту, розкодувати дуже давні перекази, які збереглися в його оригінальній мові.

Омелян Пріцак, видатний український учений-гуманітарій ХХ століття, людина великого інтелекту й ентузіазму, подвижник науки за покликанням і національним обов'язком, виніс українознавство й українське сходознавство на світову наукову орбіту, бо поспричинював в своїй одержимій науковій діяльності таким *credo*: «Мене цікавила перш за все історична правда, і я до неї стремів».

